

Het nieuwe handboek geestelijke verzorging

Drs. Karin Seijdell

Inleiding

De nieuwe ontwikkelingen in de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking volgen elkaar soms in een zodanig tempo op, dat het geen overbodige luxe is om soms eens stil te staan bij de inhoud van het werk. Zaken als financiering, borging in de organisatie, ‘strijd’ voor behoud van formatie en andere praktische zaken nemen anders een groot deel van de tijd in beslag. Dit geldt niet uitsluitend voor de geestelijke verzorging, maar anders dan andere disciplines lijkt de geestelijke zorg onder voortdurende druk te staan om haar eigen bestaansrecht binnen de organisatie te bewijzen. In de meeste gevallen financieren instellingen de geestelijke verzorging uit de overhead, en dit betekent dat de formatie bij een instelling voor mensen met een verstandelijke beperking vrijwel zonder uitzondering zeer beperkt is. Vaak ben je een solist. En dan is het zeer welkom dat er een handboek is over je eigen werk, om je de nodige kritische vragen te blijven stellen of je het goede wel doet en of jij wát je doet, goed doet.

Eigen werkgebied

Sinds 2002 werk ik als geestelijk verzorger. Ik behaalde in dat jaar mijn kerkelijk examen. Al snel kwam ik erachter, dat de studie en de praktijk weinig op elkaar aansloten. Ik ben opgeleid voor het werk in een kerkelijke gemeente, niet voor werken binnen een instelling.

In de daarop volgende jaren leerde ik door intercollegiaal overleg, studiebijeenkomsten en bijscholing de basisvaardigheden. De functiebeschrijving die ik heb, is zeer breed en divers. Ik voel mij niet voor alle taken even goed toegerust.

Jaap Doolaard erkent dit ook in de inleiding van het handboek: “Het is wel duidelijk dat wie dit beroep wil uitoefenen in de gehele breedte [van de definitie van de VGVZ], dient te beschikken over een grote deskundigheid. Het vraagt om kennis van antropologie, psychologie, theologie, humanistiek, sociologie, ethiek; maar ook is inzicht nodig in organisatie en management. De competenties die de geestelijk verzorger moet verwerven, de attitude die vereist is, vragen om grondige theoretische studie en praktische oefening.”

Het handboek biedt een handzaam naslagwerk om mij in facetten van mijn werk verder te verdiepen. De gegeven informatie en de literatuurlijst maken het mogelijk om gestructureerd deskundigheid te vergroten.

Ervaringen met het handboek in de praktijk

Het handboek leent zich goed voor cursorische lezing. De inhoudsopgave is helder van opbouw, zodat ik snel mijn weg kan vinden in het boek. Het is ingedeeld in vier delen. Het eerste deel handelt over de geschiedenis en het ontstaan van het vak van geestelijk verzorger. Het tweede deel is het meest uitgebreid en gaat in op de verschillende werkvelden van de geestelijke verzorging in de gezondheidszorg. Deel drie handelt over onderwijs en onderzoek en deel vier beschrijft kernthema's die in het werk van elke geestelijk verzorger spelen.

Soms is het lastig dat er op meerdere plaatsen iets geschreven staat over een bepaald onderwerp. Dit geldt bijvoorbeeld voor ethiek en levensbeschouwelijke diagnostiek; hierover wordt geschreven in het deel over mijn eigen werkveld, maar er is ook een compleet

hoofdstuk over geschreven in het deel ‘onderwijs en onderzoek.’ Ik ben benieuwd wat de overwegingen van de redactie zijn geweest om het op een dergelijke manier te splitsen. Ik heb er wel een zekere sympathie voor; je leest alleen wat voor jou interessant is en wat in je eigen specifieke werksfeer van waarde is. Nadeel is, dat ik de samenhang ga missen met andere werkvelden.

Deel D beschrijft de ontwikkelingen in de verstandelijk gehandicaptenzorg van de afgelopen jaren. Het begint met een overzicht van de verschillende visies die de zorg voor mensen met een verstandelijke beperking hebben bepaald. De ontwikkeling richting het burgerschapsmodel is de laatste jaren sterk in opkomst. Hierbij horen waarden als gelijkwaardigheid en respect en kernbegrippen als burgerschap en autonomie. Het credo van de afgelopen jaren is: ‘normaal waar mogelijk, speciaal waar nodig’.

Steeds meer cliënten wonen niet meer op een instellingsterrein, maar wonen zelfstandig of in kleine woongroepen in de samenleving. Deze beweging van integratie in de samenleving heeft grote gevolgen voor de geestelijke verzorging. Voor de grootschalige ontmanteling van instellingsterreinen, had de geestelijk verzorger haar plek in het zorgaanbod. In de praktijk is nu een verschuiving waar te nemen van aanbodgerichte naar vraaggerichte activiteiten en van, uitvoerend (eerstelijns) naar ondersteunend (tweedelijns) werken. Het bestaansrecht van geestelijke verzorging is daarmee niet meer vanzelfsprekend. Dit zie ik ook om mij heen; veel formatieplaatsen staan onder druk, vacatures worden niet meer of maar deels ingevuld.

De ontwikkelingen worden op hun bijdrage aan het welzijn van mensen met een verstandelijke beperking getoetst. Er zijn positieve aspecten; de mens met een verstandelijke beperking komt als mens meer in beeld. De beperking is maar één aspect van iemands identiteit. Ook is er minder betutteling en minder segregatie. Nusselder benoemt in haar bijdrage ook de keerzijde: de nadruk op zelfbeschikking en autonomie staat regelmatig op gespannen voet met de mogelijkheden en onmogelijkheden van een persoon met een verstandelijke beperking. Ook kun je vraagtekens zetten bij de grote aandacht voor individualisering en zelfbeschikking. Stimuleert het de integratie van mensen met een verstandelijke beperking wel?

Kort gezegd betekenen al deze ontwikkelingen dat de tijd voorbij is dat de geestelijk verzorger als pastor en bekend figuur op een instellingsterrein haar werk kon doen. Vraag is dan: hoe kun je nog wel een bijdrage leveren aan de kwaliteit van bestaan van mensen met een verstandelijke beperking?

De mogelijkheden van interdisciplinair werken zijn groot. Het is geen mogelijkheid, maar een noodzaak om zo te gaan werken. De focus verschuift van pastorale begeleiding naar levensbeschouwelijke begeleiding, beleidsadvies en scholing van medewerkers.

Het handboek beschrijft vervolgens in een aantal hoofdstukken hoe geestelijk verzorgers antwoord geven op de veranderende context van het werk. Zo is er een groep collega's bezig geweest met de waarde van levensbeschouwelijke diagnostiek. Werner van de Wouw beschrijft de uitkomsten van dit proces. Ondertussen is het werkveld wederom bezig met levensbeschouwelijke diagnostiek, omdat veel collega's nog altijd met een bepaalde verlegenheid zitten hoe zij hun werk voor andere disciplines inzichtelijk en methodisch verantwoord kunnen doen.

Het woord diagnostiek heeft een medische klank, die mij in eerste instantie afstand deed bewaren. Het leek me erg positivistisch, maar ik ben nu ruim twee jaar betrokken bij deze werkgroep, en ik merk dat het werk van onze collega's, dat in het handboek is beschreven, nog altijd verder ontwikkeld kan worden en dat dit zinvol is.

Een belangrijk, vrijwel dagelijks terugkerend gespreksonderwerp is ‘omgaan met verlies’. Collega Brongers geeft een overzicht welke vragen bij een verwerkingsproces spelen. Het was

voor mij weinig nieuws. Het geeft een overzicht waar je op kan letten als iemand in de rouw is. Ik kan me wel voorstellen dat ik het aan begeleiders laat lezen, die een cliënt begeleiden in een rouwproces.

Veel aandacht is er voor de betekenis van het ritueel en de kerkdienst. Brongers beschrijft een voorbeeld van een dergelijk ritueel. Ik vind het wel jammer, dat het onduidelijk blijft voor wie deze informatie nu bedoeld is? Is het bestemd voor nieuwkomers in het werkveld? Dan is het goed en duidelijk beschreven. Voor mensen die al langer werken in de sector, zal het geheel weinig nieuws brengen.

En dan komt het hoofdstuk waar ik persoonlijk het meest aan heb gehad:: geestelijke verzorging in de organisatie. Hoe verhoud jij je tot de organisatie waar je voor werkt? Hoe ga je om met kwaliteitsmanagement in de organisatie? Veel instellingen streven naar certificering. Binnen mijn instelling gaat dat via het HKZ-model. Binnen het kwaliteitsbeleid is er ruimte voor geestelijke verzorging om verantwoording af te leggen en zo de kwaliteit van zorg te verbeteren. Het schrijven van een bijdrage aan het kwaliteitshandboek is een manier om in beeld te blijven binnen de instelling. Het is echter ook een tijdrovend proces. Collega Peeters suggereert om dit in intercollegiaal beraad op te pakken. Het klinkt natuurlijk prachtig; samen met collega's werken aan kwaliteit van je werk. Maar de praktijk is anders. Er is zo veel wat op de agenda kan en moet van een intercollegiaal beraad, dat het dan in extra bijeenkomsten zou moeten worden gepland. En hoe realistisch is dat, met zo veel collega's op eenmansposten, verspreid over de hele provincie, of toch minstens over een grote regio? Ik zie het niet gebeuren. Daarom heb ik er voor gekozen om de gegevens die de instelling van me vraagt te leveren. Het zal belangrijk zijn, maar alle auteurs benadrukken het belang van elk aspect van het werk. Je kunt niet alles. Het hoofdstuk zal me wel blijven 'achtervolgen', want het heeft me er wel van overtuigd, dat het van belang is om de eigen kwaliteitsverantwoording op orde te hebben. Dat is dus de waarde van het handboek, dat het me wijst op aspecten van het werk die ik niet leuk vind, maar die er bij horen. En dat het een boeiend perspectief biedt op het hele spectrum van het werk.

Van de Wouw schrijft over de rol van het levensverhaal in het zorgplan. Samen met Oosterhout en Spit heeft hij in de jaren negentig het boek "*Mensen met een verhaal*" geschreven, dat de basis vormt voor de borging van zingevingsvragen en het levensverhaal in het zorgplan. Hij pleit voor betrokkenheid van de geestelijk verzorger bij het zorgplan, de individuele cliënt en verzorgen van scholing van medewerkers op dit gebied. Wederom een pleidooi dat sympathie oproept. Toch is er een andere ontwikkeling waar te nemen binnen mijn eigen instelling, waar in de nieuwe methodiek het levensverhaal niet meer als verplicht uitgangspunt maar als *optie* is opgenomen. Met andere woorden: het hangt van de begeleider af of hij het levensverhaal onderdeel wil laten zijn van het persoonlijk plan. Soortgelijke ontwikkelingen zijn waar te nemen bij de instellingen van mijn collega's in de regio.

Als het gaat om bijscholing van medewerkers op het gebied van zingeving, levensbeschouwing en ethiek, kan de geestelijk verzorger een bijdrage leveren. Het behoort volgens van de Wouw zelfs bij uitstek tot de taak van geestelijk verzorgers om initiatieven in deze richting te ontplooiën. De werkers moeten immers een vaardigheid opdoen in het schrijven van het levensverhaal van de cliënt. Door op zoek te gaan naar de zingevingsbronnen in het leven van de cliënt, komen werkers ook op het spoor van hun eigen zingevingsvragen. Om gemotiveerd te blijven werken, is het van belang dat de werkers hun eigen bronnen van zingeving kennen en deze ook voeden.

Meininger benoemt de manier waarop geestelijk verzorgers en commissies ethiek de scholing op het gebied van ethiek ter hand kunnen nemen. Dit kan door studiebijeenkomsten, teambesprekingen en door middel van allerlei methodieken.

Samen met mijn collega's ben ik bezig om op het gebied van levensverhaal en ethiek een aanbod te creëren. In de afgelopen jaren, is de aandacht hiervoor verslapt. De tijd lijkt nu rijp om weer aandacht te besteden aan deze wezenlijke thema's. Medewerkers geven bij enquêtes over scholingsbehoefte, juist ook de thema's aan waar de geestelijke verzorging een bijdrage aan kan leveren: schrijven van levensverhalen, omgaan met verlies en rouw, ethische vragen in het werk. De vraag blijft altijd: waar haal je als klein team van geestelijk verzorgers de tijd vandaan om het materiaal te ontwikkelen en om de cursussen te geven? Hierop heb ik nog geen antwoord kunnen vinden, en mijn leidinggevende heeft geen toezeggingen gedaan, behalve dat het van belang is dat er een dergelijk aanbod wordt ontwikkeld.

Het laatste hoofdstuk gaat in op de specifieke bekwaamheden van geestelijk verzorgers in de verstandelijk gehandicaptenzorg. Samenwerking met andere disciplines is van wezenlijk belang. Anders loopt de geestelijk verzorger het risico gemarginaliseerd te worden. De kwaliteit van zorg is wezenlijk in het geding, als er onvoldoende aandacht is voor de zingevingsvragen van cliënten.

Op de verschillende niveaus van functioneren worden er andere eisen gesteld aan de competenties van de geestelijk verzorger. Bij contact met cliënten is creatief omgaan met symbolen en gebruik van eenvoudige taal van belang. In contact met management dient de geestelijk verzorger moeite te doen om zich in beleidstaal uit te drukken. Anders gaan eventuele kritische noties ook verloren. Dit kan leiden tot een spagaat: je bedient je van een taal en een denkwereld die de jouwe niet is.

Ik vraag me regelmatig af: voldoe ik wel aan al deze competenties? Het antwoord is nee. Ik leg andere accenten dan collega's, heb andere sterke en zwakke punten. Het blijft een lastige afweging; je tijd besteden aan beleid – en daarmee op grote schaal een bijdrage leveren aan de kwaliteit van zorg – of je tijd geven aan een individueel contact met medewerker of cliënt. Het is een wankel evenwicht.

Tot zover mijn leeservaring van het gedeelte van het handboek over mijn eigen werkveld. Welke rol kan het nieuwe handboek hebben in de relatie met andere disciplines?

Strategische waarde van het handboek

Ik denk, dat het nieuwe handboek een rol kan spelen in de profilering van geestelijke verzorging in de eigen instelling. Het biedt een focus. Waar leg ik mij op toe? Wat laat ik liggen? Hoe leg ik daarvan verantwoording af aan mijn collega's van andere disciplines? En hoe bespreek ik dit met mijn leidinggevende? Ik wil dit aan de hand van een voorbeeld verduidelijken.

Het handboek benoemt de vele verschillende aspecten van het werk. Als één van die aspecten onderwerp van gesprek is, kan het zinvol zijn om naar het handboek te verwijzen. Het hoofdstuk over kwaliteitsmanagement en de rol van geestelijke zorg, heb ik aan de verantwoordelijke manager gestuurd. Ik was namelijk gevraagd om het kwaliteitsverbeteringstraject binnen de eigen sector (Zorgondersteuning) te coördineren. Met een beroep op het nieuwe handboek heb ik mijn rol tot een inhoudelijke kunnen inperken. Het coördineren van het traject is bij een andere collega neergelegd.

Uit de bijdrage over de rol in het scholingsaanbod, heb ik een aantal thema's gelicht en deze, met mijn teamcollega's, verder uitgewerkt. Doel is om deze in 2008 voor het eerst aan te gaan bieden aan medewerkers.

Ik denk, dat het handboek een plek krijgt op de bovenste plank van mijn boekenkast, op mijn kantoor op de instelling. Op die manier blijft het in beeld en kan ik er regelmatig in lezen en

mijn eigen handelen kritisch bezien. Dit is niet altijd leuk, het is soms een confronterende spiegel van wat ik laat liggen, maar het is wel noodzakelijk om over de eigen aard van het werk en mijn invulling van de functie te blijven nadenken.

Karin Seijdell werkt als geestelijk verzorger bij de M&P Zorggroep, instelling voor mensen met een verstandelijke beperking te Eindhoven